

Magyar Vilmos:

A székelyudvarhelyi
református
kollegium

(28 képpel) :: :: :: ::

„Pátria” irodalmi
váll. és nyomdai r.-t.
Budapest :: :: :: 1914

:: Különlenyomat ::
az Építő Ipar :: Építő Művészet
1914. évfolyamából

Magyar Vilmos:

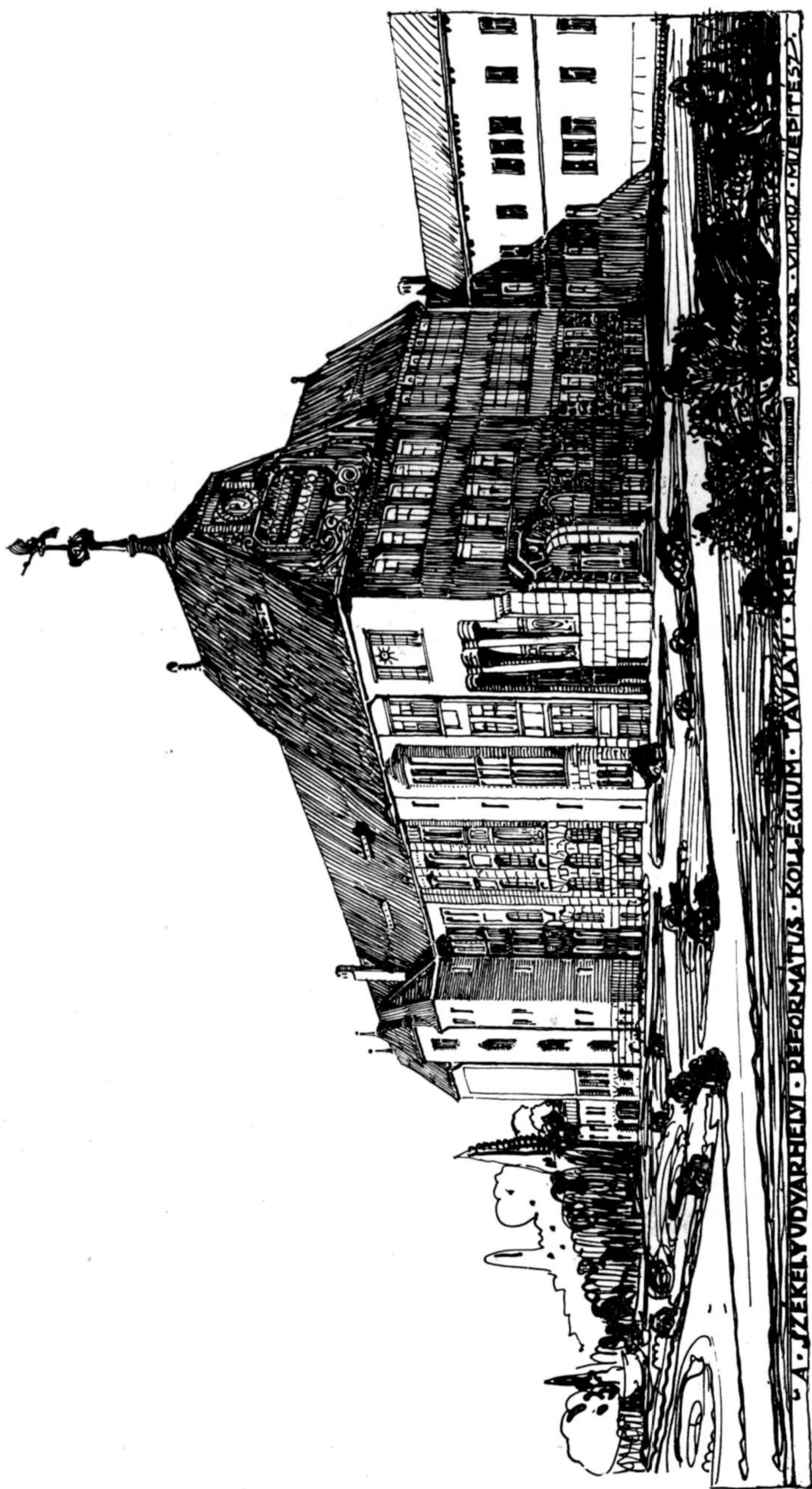
*A székegyudvarhelyi
református
kollegium*

(28 képpel) :: :: :: ::

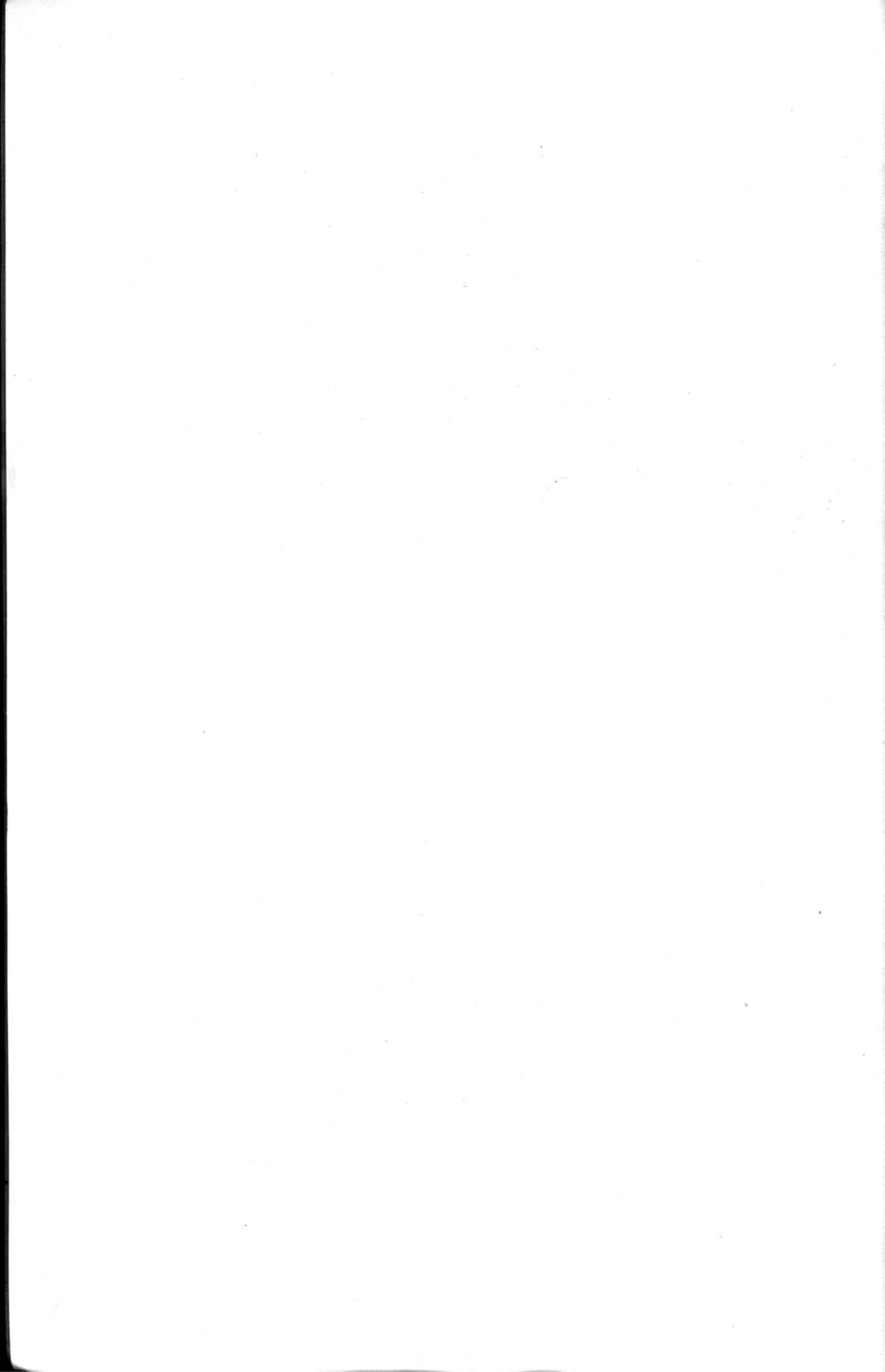
*„Pátria” irodalmi
váll. és nyomdair.-t.
Budapest :: :: :: 1914*

*:: Különlenyomat ::
az Építő Ipar :: Építő Művészet
1914. évfolyamából*

43098

1. ábra.

2. ábra. A kollegium 1771/72-ben készült épülete.

A régi kollegiumról.)*

A székelyudvarhelyi református kollegium egyike legrégibb és legérdekesebb középiskoláinknak. A reformatio idejében keletkezett. Háromszázötven esztendő multjából nemcsak az iskola és az egyház történetét ismerjük meg, hanem visszatükröződik belőle ennek a kornak egész kulturképe. Az erdélyi magyarságnak a nemzeti létért való kitartó küzdelme. Nem végzünk tehát fölösleges munkát, amikor az új iskolaépület bemutatása előtt a kollegium történetét röviden elmondjuk.

A reformatio — születése percétől kezdve mindig és mindenütt a gondolatszabadságnak, a humanismusnak és a nemzeti szellemnek volt a zászlóvivője. Nálunk különösen. A sok között ez az iskola is egyike azoknak a szilárd — nem egy ostromot kiállott — bástyáknak, amelynek tornyán örökké ott leng a magyar trikolór. Amelynek falain belül, a szellem fölkent lovagai őröködnék a hazaszeretet örökké égő tüze fölött. Ezeknek a nemes lelkeknek szelleme, érzése,

*) Az adatokat részben Kis Ferenc, részben Gönczi Lajos munkájából vettem. M. V.

gondolatvilága átplántálódik a kicsi katonákra, akik szent és megtántoríthatatlan hűséggel ragaszkodnak mestereik zászlájához, ideáljához. Csak így lehet, hogy ez az iskola annyi sok jeles embert, annyi lelkes harcost nevelt a hazának. Itt szereti meg a históriát *Cserei Mihály*, a történetíró. Innen kerül ki a Székelyföld rajongó krónikása is: *Orbán Balázs*. Ide járt iskolába *Barabás Miklós*, az első magyar portrait-festő. Itt tett érettségit: *Gyertyánfy István*, a budai paedagogium egykori direktora; *Horváth Gyula*, a Magyar Hírlap agilis szerkesztője és a képviselőház egykori alelnöke; *Bartha Miklós*, az izzó lelkű publicista; *Benedek Elek* író stb.

Maga az iskola egykorú az udvarhelyi református ecclesiával, amely a XVI. század közepén alakult. Mert ahol az újhítűek megtelepednek, ott nyomban iskolát is alapítanak, ahol a gyerekek az írás, olvasás és számoláson kívül a vallásban, sőt a latin nyelv elemeiben is oktatást nyernek. Ki tudja, meddig marad ilyen „elemi” fokon a mi iskolánk, ha a Sors az egyház egyik kiváló és előkelő tagjának apai lelkét nem teszi kemény próbára.

1667-ben gróf *Bethlen János*nak, Apafi Mihály kancellárjának menyasszonysorban levő szépséges leánya „istenben elnyugodt”. A szíven talált apa sebére nincsen földi gyógyszer. Csak enyhíteni lehet e fájdalmakat — lelki balzsammal. A nemes gróf is, most a deákokra árasztja szeretetét. Krisztusi fenséggel engedi magához a szegénysorsú tanulókat. *Sofika* hozományát nekik ajándékozza. A marosvásárhelyi iskolának 3000, az enyedinek 1000 frt-ot ad. „Az udvarhelyi orthodoxa scholának” tovább fejlesztésére pedig ezer darab aranyat juttat „jó szívvel és lelki örömmel”. Így lett azután az elemi iskolából Bethlen-kollegium.

1671-ben, a Nagyenyeden megtartott egyházi zsinat ezután hivatalosan is gymnasiumi rangra emeli az iskolát. Egyben megerősíti XI. canonból álló szabályait. Az utolsó canon így szól: „Hogy a jezsuitáktól, kik ingyen tanítanak, meg ne győzessünk, *megtiltatik, hogy akár a rector, akár a tanítók az oktatásért bárkitől, akárminémű vallású legyen, díjt elfogadjanak*. Ez az akaratja az első és legnagyobb pártfogónak”. Vagyis Bethlen Jánosnak. Ebből a canonból tehát ismét az ő nemes lelke szól. Ebben benne van az ő egyénisége. A szabad gondolkodó, humanista főúr. De benne van a reformatio egész gondolatvilága: lelki fenség, türelmesség és tudományszeretet.

Az új gymnasium az előbbi — elemi — iskola helyiségeit foglalja el, amely már akkor is a mai kollegium helyén állott. Kezdetben persze csak igen szerény keretben mozog. Növendékei azonban egyre szaporodnak és ezért nem egyszer kellett bővíteni, megtoldani. Így tart ez 1768-ig, amikor egy egészen fiatal professzor, *Kiss Gergely* kerül a kollegium élére. Külföldet járt, éles eszű, művelt ember. Alig foglalja el hivatalát, máris reformokon dolgozik. Mindenek előtt új — modernebb — tantervet csinál az eddigi helyett. Az új tantervet ezután maga írta új tankönyvekkel egészíti ki. De az iskolaépület is szűk. És alkalmatlan. Rozoga. Ezen már nem olyan könnyű segíteni, mint a tanterven. Ide nem elég a Kis Gergely tudása, páratlan buzgalma. Ide új iskola kell. Ehhez pedig pénzen kívül mindenek előtt engedelem kellett a főconsistoriumtól, azután a guberniumtól és legeslegvégül a királytól, illetőleg ezúttal Mária Teréziától. Hát bizony ez igen nagy dolog volt. Csaknem lehetetlen. A sok intrikán, cselvetésen és rosszakaraton a Kis Gergely esze végre is győzött. Megszerezte az engedelmet. Most már csak pénz és terv kellett.

Ez utóbbit még 1770. év nyarán megcsinálja *Schohimd* Pál kőműves mester Maros-Vásárhelyről. E terv szerint az épület egyemeletes. Van egy nagy terme „innepélyes” alkalmakra. Hét tanterme, egy könyvtárszobája, egy ifjúsági olvasóterme, egy muzeuma, egy őrszobája, egy fegyháza (carcer) és 28 lakószobája. „A földszinti falak fél öl vastagok. Az emeleti falak egy fél lábbal gyöngébbek. Felső részét, mely a földélbe van foglalva, farámák közé rakott téglafalak képezik. A belső részt tágas folyosó futja körül.”

A menyezetekre nézve a tervezők azon tanakodnak, hogy „gerendára építsék-e a szobákat vagy bolthajtásra”. Mivel pedig a boltozás költsége „csak kevéssel ment többre”, mint a fagerendamenyezet, emellett „biztosabb” is, igen helyesen a boltozatos menyezetek mellett döntöttek. Végül abban is megállapodtak, „ha jut pénz, cseréppel fogják földni az épületet”.

Igen, mert pénz ugyanis nem volt. Egy árva fillér sem. *Schohimd* mester pedig csak a kőműves munkákért 3280 német forintokat kíván. A többi munkák költsége pedig további 12.000 német forintokra rug. És ezt — az akkori-ban — rengeteg pénzt mind Kis Gergelynek kellett a semmiből előteremteni. A lehető legtermészetesebb, de egyben legkényesebb módon: koldulással. És a szent

célért hevülő ifjú nem retten vissza még ettől a terhes munkától sem. Az apostolok fanatizmusával utazza be Udvarhelyszéken kívül Háromszéket, Erdővidéket és ékes-szólásával adakozásra bírja nemcsak az egyház híveit, hanem még a más hiten levőket is. Ki pénzt, ki építő anyagot, ki pedig termést ad.

Így azután 1771. május 2-án megkezdhetik a munkát. Az alapításban a deákok is segédkeznek. Ők is részt kérnek a munkából. Május 4-én pedig már rakják az alapokat. De nem sokáig, mert a kőművesek *a kapott előleggel egy napi munka után odább álltak*. Visszahozták ugyan, de jónak látják másokról gondoskodni.

Az új alap mélysége 8—9 láb. Ahol legkisebb, ott 7 láb. A kőfal vastagsága 4 láb, a földszint fölött 3 láb. A kőfalat jó tömötten rakják. Mész nagyon sok fogy el. „160 hordóval oltatott a múlt őszön, de alig lesz elég két hétig“.

Az ácsmunkát *Molnár* János vállalja el Sepsiszentgyörgyről. „Ő az épületet felszarvazza, befödi zsindelylyel vagy cseréppel, amint kívánják. A födél alatt szobákat csinál 380 forintért.

Az asztalos egy rámás ajtót, rámás kőfal-béléssel, ajtófél béléssel együtt 5 magyar forintért csinál. Ablakokat rámostól 2 forint és 4 dinárért“.

1772. augusztusban készen áll az új iskola. Összes költségei 16.000 forintra rugtak. Külseje Mária Terézia stylusú vidéki nemesi kuria, mansard-szobákkal, mansard-tetőikkel és egy igen ízléses kis „csengettyű“-házzal (2. ábra). A csengettyűház vasórája gróf *Korda* György ajándéka.

1787. április 25-én halt meg a kollegium lelkes újjáteremtője, Kis Gergely. De csak a teste költözött el. A lelke és az iskola iránti nagy szerelme — mint valami égi láng — itt él tovább, a fiában: *Kis* Józsefben, Alsó-Fejér megye alkirálybirájában. Apja dicső munkáját ő fejezi be. Ő koronázza meg. Munkásságának gyümölcsét, 32.000 pengő forintokat kitevő vagyonát a kollegiumnak hagyja, hogy ennek kamatait évenként szegénysorsú tanulók segélyezésére és szorgalmasak jutalmazására fordítsák.

Ezt a fejedelmi ajándékot az ifjúság azzal hálálja meg, hogy az apának az iskola udvarában emléket állít (3. ábra), a fiúnak pedig az arcképét festeti meg Barabás Miklóssal a tanári tanácskozó számára.

A forradalom alatt keserves napjai vannak a kollegiumnak. Az ellenséges császári hadaknak zöme ezen a vidéken zsákmányra éhes, gyűlevész oláh. Ezeknek

kegyetlenkedése, vandalizmusa határtalan. Rablás, gyilkolás mindenfelé. A kollegiumot valósággal kifosztják. De a pohár még csak ezután telik meg. A világosi fegyverletétel után. Az osztrák önkényuralom idején. Gróf *Clam*

3. ábra. Kiss Gergely emléke. Készült 1843-ban.

Gallas, az osztrák seregek itteni főparancsnoka 15 ezer pengő forint hadi sarcot vet ki a városra. Ennek felét a szegény kifosztott kollegiumon követeli. Miután pedig a kollegium fizetni nem tud, két jeles professzorát, *Magyorosi* Józsefet és *Szabó* Györgyöt elfogják és a pénz kifizetéséig börtönben tartják.

Az alkotmány helyreállítása után ezek a sebek csakhamar behegednek. Az iskola fejlődik és hovatovább ismét szűk, alkalmatlan. 1886—7-ben még egy emeletet építenek rá. Kívül-belül átalakítják, sajnos, érzék nélkül, és így megfosztják a homlokzatot minden bájától. A kedves „csengettyűház” örökre elnémul, elpusztul; a szép mansardokat szétszedik, fölégetik és a barátságos nemesi kuriából kétemeletes, ízléstelen épülettömb lesz. (4. ábra.)

4. ábra. A kollegium épülete 1886/87-ben történt átalakítás után.

II.

Az új kollegium.

Amikor a kétemeletes iskolaépületet használatba vették, aligha gondoltak arra, hogy bizony alig telik bele tizestendő, máris komolyan kell gondoskodni új hajlékról. Mert ez a kétemeletes épület csakhamar szűk lett. De még inkább alkalmatlan. Tantermek kicsinyek. Szerterek csaknem használhatatlanok, csak úgy mint a nyitott folyosók. Hát még a fölszerelések! A padok! Ezekből igazán érdemes volna egyet az iskola muzeumába örök emlékül eltenni. És a tanári vasszékekből is.

Hosszas tervezgetés, sok próbálgatás és még több kudarc után a kollegium vezetősége végre az egyedüli helyes útra tért. Az új iskolaépület terveinek beszerzésére 1910. év június havában országos pályázatot hirdetett.

A kitűzött határidőre 17 pályaterv érkezett be. Az első díjat e sorok írójának „*Pithagoras*” jeligés terve kapta, mely úgy alaprajzi elrendezésében, valamint architektúrájában csaknem változatlanul épült meg.

A feladat elég érdekes. A kollegium, mint általában a legtöbb erdélyi középiskola, internátussal kapcsolatos. Az

internátus eddig az iskolaépületben nyert igen szűkös elhelyezést. Az internátus gazdasági helyiségei, éttermei pedig az iskola melletti földszinti épületekben. Az új iskola elkészültével a régi kollegium egészben internátus lesz. Szükséges tehát, hogy az új iskola a régivel szerves kapcsolatba jusson, hogy a bennlakó deákok fedetten és gyorsan érjenek az internátusból a kollegiumba és vissza. A tervezéskor tehát ezt a kikötést kellett mindenek előtt figyelembe venni.

Megkívánták továbbá, hogy az iskola régi tornacsarnoka ugyancsak kapcsolatba jusson az új kollegiummal és hogy a tanuló ifjuság azt télen ugyancsak fedetten érhesse el.

A kollegium programja egyébként egy teljesen modern középiskolát kívánt, azzal a különleges kikötéssel, hogy az épület alagsorában 300 tanuló részére szolgáló étterem és ennek mellékhelyiségei nyerjenek célszerű és megfelelő elhelyezést.

A program elsőnek említett két pontja által az épület szituálása önmagától kialakul. Az egyszerű **I** alakú épület, északkeleti keskeny főhomlokzatával a régi kollegium délkeleti homlokzatához, a hosszú, északnyugati homlokzatával pedig a meglevő tornacsarnokhoz illeszkedik. Ily módon az internátus, a tornacsarnok és kollegium által határolt, 33⁰⁰ m széles és 61⁰⁰ m hosszú, egységes játszóteret és tornaudvart kaptam. Az épület főhomlokzata előtt pedig a régi kollegium teljes hosszában parkozható szabad tér maradt. A szomszéd épület, illetőleg a szomszéd telek felől pedig külön kis gazdasági udvart terveztem, kocsibehajtóval.

Az épület alaprajza a lehető legegyszerűbb. Az adminisztráció céljaira szolgáló helyiségeket a célszerűségnek, a tantermeket pedig paedagogiai és világítási kívánságoknak megfelelően csoportosítottam és helyeztem el.

A főbejárás a tér felől van. Közvetlenül mellette a szolgák szobája, az igazgató irodája. A földszint többi részét a könyvtárterem, tanári tanácskozó, szertárak és egy nagy osztályterem foglalja el.

Az I. emeleten öt tanterem, egy emelkedő padsoros természetrajzi tanterem, szertárral és tanári dolgozóval. A II. emeleten van a fizikai előadó terem, ugyancsak szertárral és tanári dolgozóval, négy normális tanterem, szabadkézi, mértani rajzterem, tanári dolgozóval.

A fizikai és természetrajzi előadó termek déli, a rajztermek északi, a tantermek pedig északnyugati világítást kapnak.

A konviktus helyiségei: a nagy étterem, a hozzátartozó tálaló, konyha, kézikamra, éléskamra, továbbá a központi fűtés céljaira szolgáló kazánház és szénpince, valamint egy szolgálakás az alagsorban nyertek elhelyezést.

A régi tornacsarnok előtt, a kollegium folytatásában egy kis egyemeletes gazdasági épület van. Ennek földszintjén egy kétkemencés sütő és mosókonyha, emeletén pedig a konviktusi személyzet lakó- és hálószobái vannak.

Az épület belső kiállítása mintaszerű. A 3⁵⁰—4⁰⁰ m széles folyosók egyben ruhatárak is. A közlekedés lebonyolítására két lépcső szolgál, a 2²⁰ m karszélességű főlépcső és az 1²⁵ m karszélességű melléklépcső. A melléklépcső fedetten vezet a régi tornacsarnokhoz. Az épületnek saját vízvezetéke van, melyet egy villamos motor önműködőleg táplál az intézet kútjából nyert vízzel. A szükséghelyek vízöblítésre vannak berendezve. A központi fűtésnek két vezetéke van. A tantermek fűtővezetéke teljesen független az alagsori és a földszinti adminisztratív helyiségek vezetékeitől, mivel ezeket ünnep- és szünetes napokon is használják.

Az épület homlokzati kiképzése — a helyi viszonyokhoz mérten — egyszerű, de festői. E mellett, tekintettel az iskolai jellegre, a síma falfelületeket vakolatból kivágott díszítések élénkítik. Ezek a díszítések legnagyobb részt a természetrajzból vett állati alakok vagy növények, olyan egyszerű előadásban, hogy azt a tanuló is gyorsan felismerje, sőt könnyen le is rajzolhassa.

Az iskola építését a kollegium elöljáróságából alakított építő bizottság intézte. A bizottság elnöke, *Csanády Zsolt* gondnok, nagy érdeklődéssel és nagy szeretettel kísérte az építés menetét és az iskola javát célzó minden törekvésemet buzgón támogatta. Az építő munkálatokat és az ezzel járó adminisztratív teendőket *Szabó András* tanár, gazdasági felügyelő intézte, páratlan lelkiismeretességgel, kitartással és csoda számba menő szakértelemmel.

Az építő munkálatokban ezek az iparosok segédkeztek:

A föld-, kőműves, elhelyező, ács-, tetőfedő és burkoló munkát *Kotsis Lajos* aradi építőmester vállalta. A munkálatokat a helyszínen helyettese, *Novotny Ferenc* intézte.

A vasszerkezeteket, hengerelt vasgerendákat: *Popelka és Társa*, Budapest.

Kőfaragó munkákat: *Kapriórai márványbányák r.-t.* Világos.

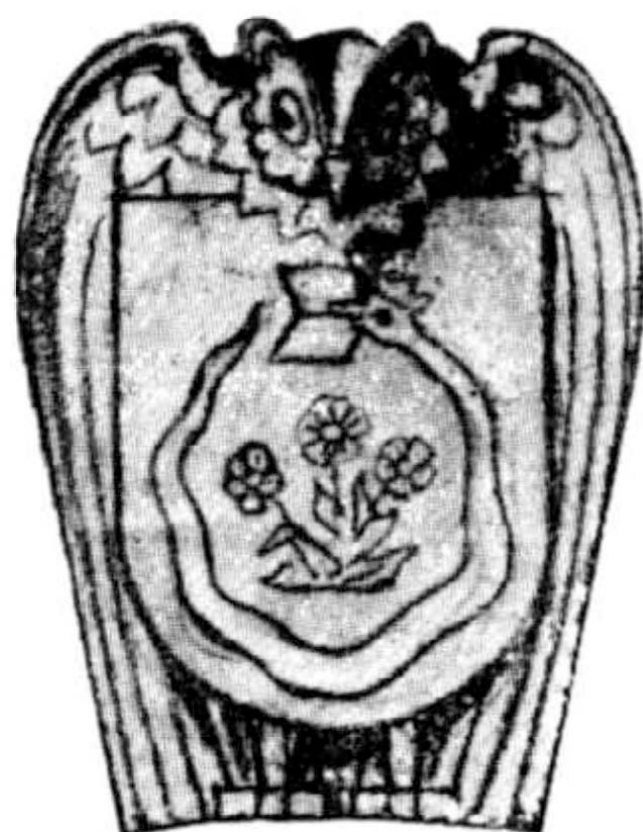
Épületasztalos munkát: *Kressalek Béla*, Budapest.

Lakatos munkát: *Gerő és Győry*, Budapest.

Mázoló munkát: *Vöröscsáky és Csaba*, Budapest.
 Üveges munkát: *Dragomán S. I.* Székelyudvarhely.
 Bádigos munkát: *Hédor Károly* Székelyudvarhely.
 Központi fűtés, vízvezeték és csatornázás: *Ehrenreich Imre*, Budapest.
 Villamos világítás, csengőjelző és gépészeti berendezések: *Frank Aladár*, Budapest.
 Műmárvány munka: *Rákos Manó*, Budapest.
 Tűzhelyek: *Molnár Lajos*, Budapest.
 Vászorredőnyök: *Magaziner Lajos*, Budapest.
 Szobafestő munkák: *Biró Mihály*, Székelyudvarhely.
 Iskolapadok: *Feiwel Lipót* utóda, Budapest.
 Tanterembútorok: *Rösler és Terlanday*, Budapest.
 Keményfabútorok: *Hufnagel Imre*, Budapest.
 Könyvtár-berendezés: *Schlick-Nicholson r.-t.*, Budapest.
 Hajlított bútorok: *Thonet testvérek*, Budapest.
 Fizikai és kémiai tanterem és szertár berendezése: *Max Kohl*, Chemnitz.

És most, hogy köszönetet mondok derék munkatársaimnak szakszerű munkájuk és lelkes közreműködésükért, a kollegium első krónikásának szavaival búcsúzom e nekem fölötté kedves épülettől:

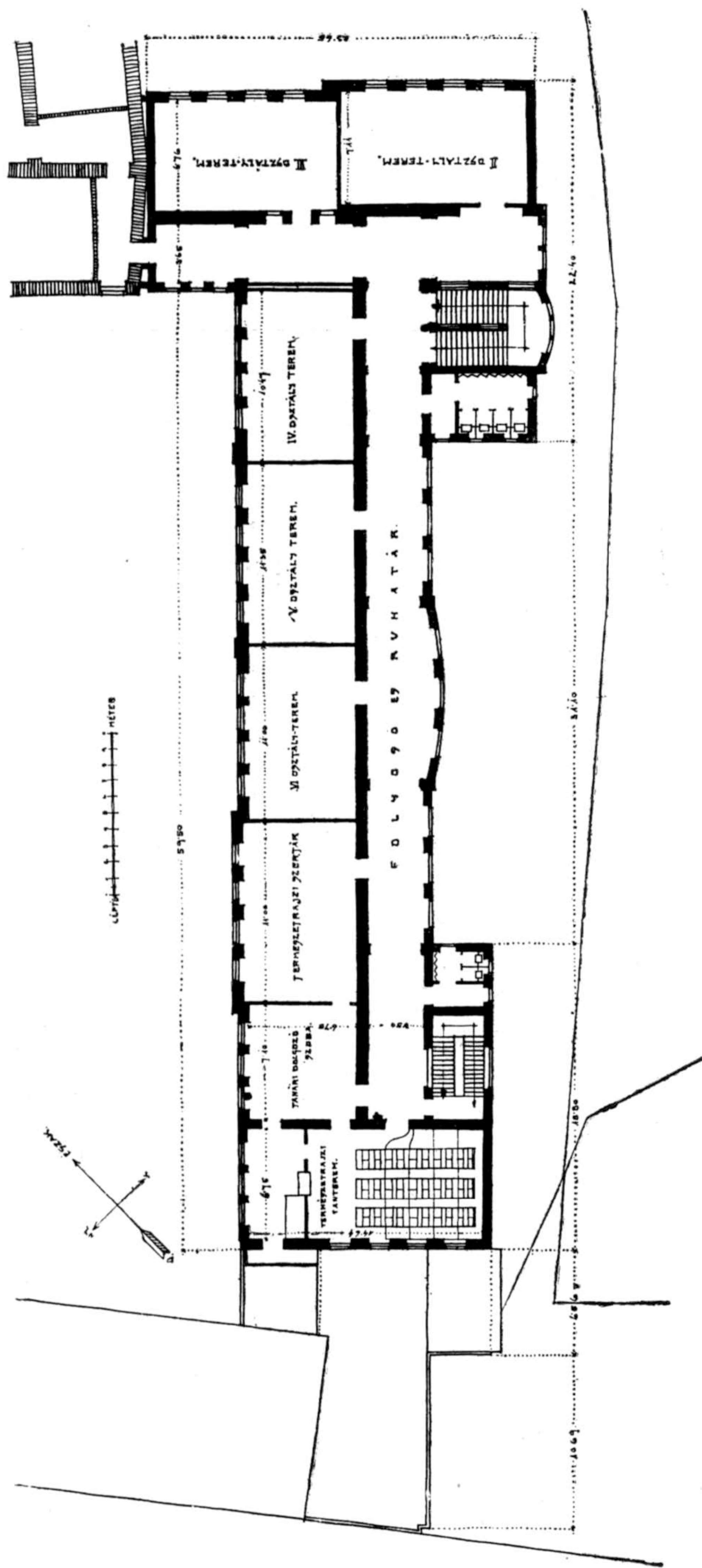
„Isten áldja meg a Székelyföld e „rózsabokrát“. Védje az idők viharaitól. Adjon melléje, mint eddig, ezután is buzgó, kegyes és szelid ápolókat, hogy legyen élete örökké tartó és viruljon a haza, az egyház és kultúra javára az idők végéig!“

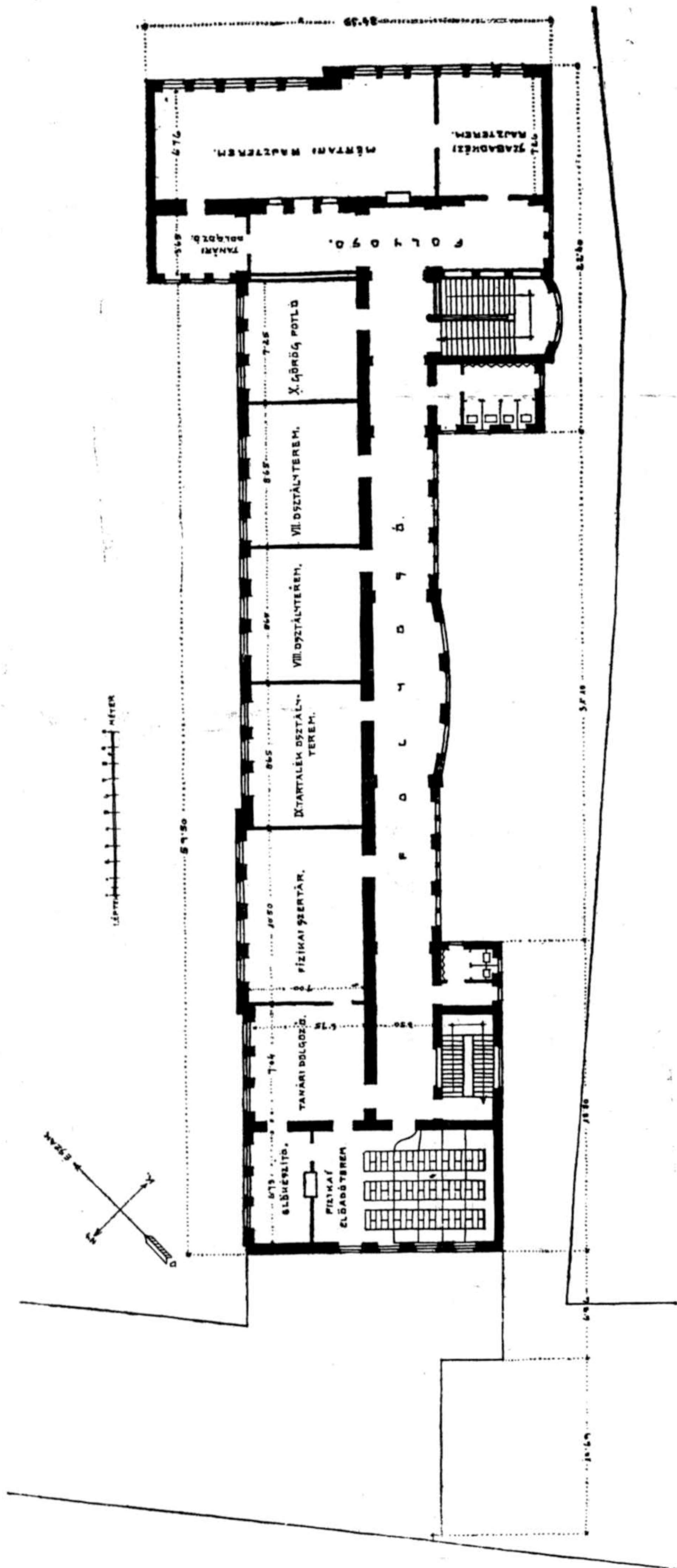
A kollegium pecsétje
a Bethlen-címerrel.

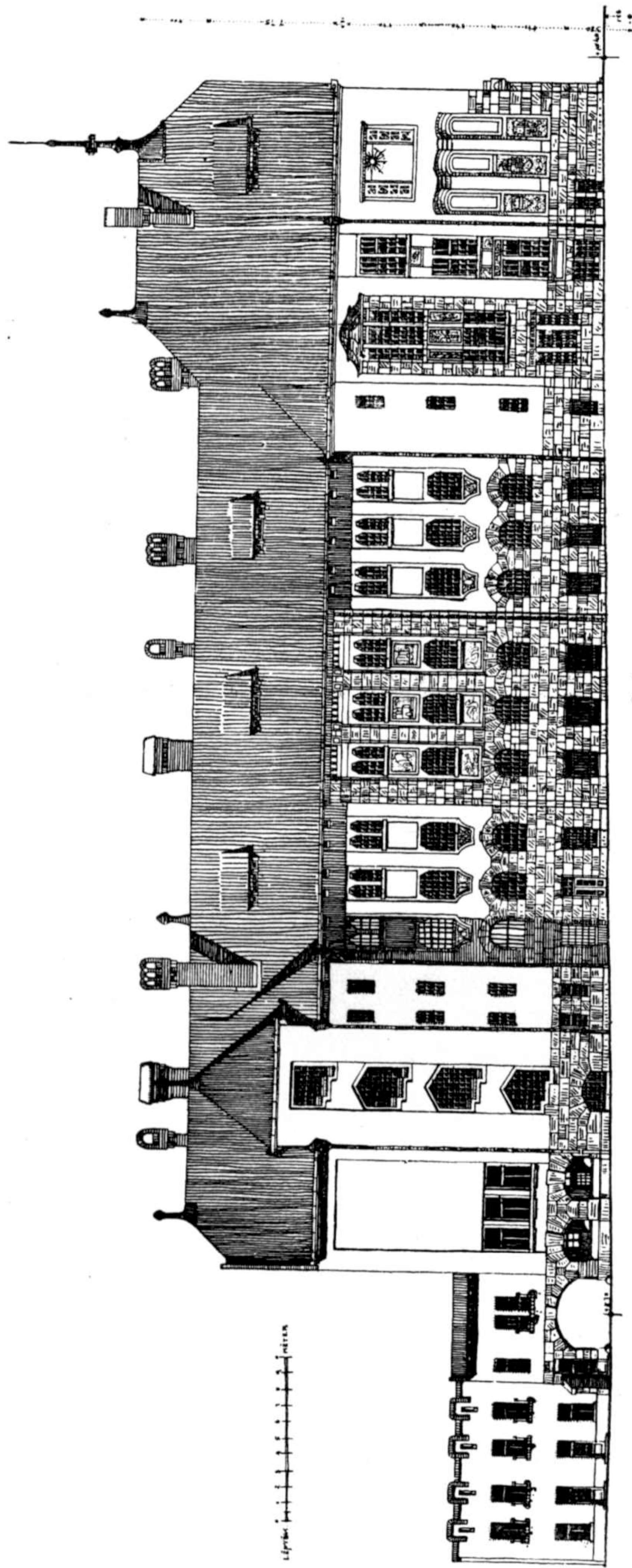
6. ábra. A kollegium főhomlokzatának rajza.

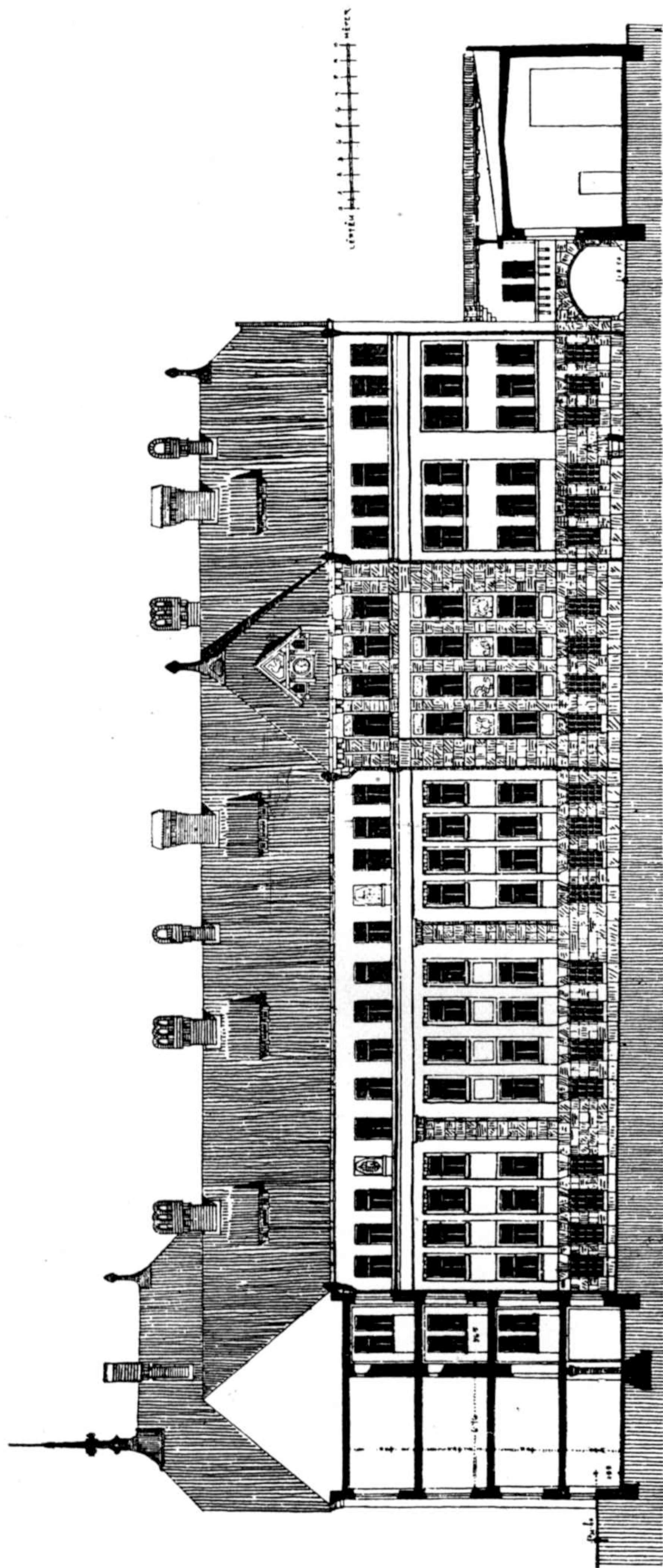
9. ábra. I. emeleti alaprajz.

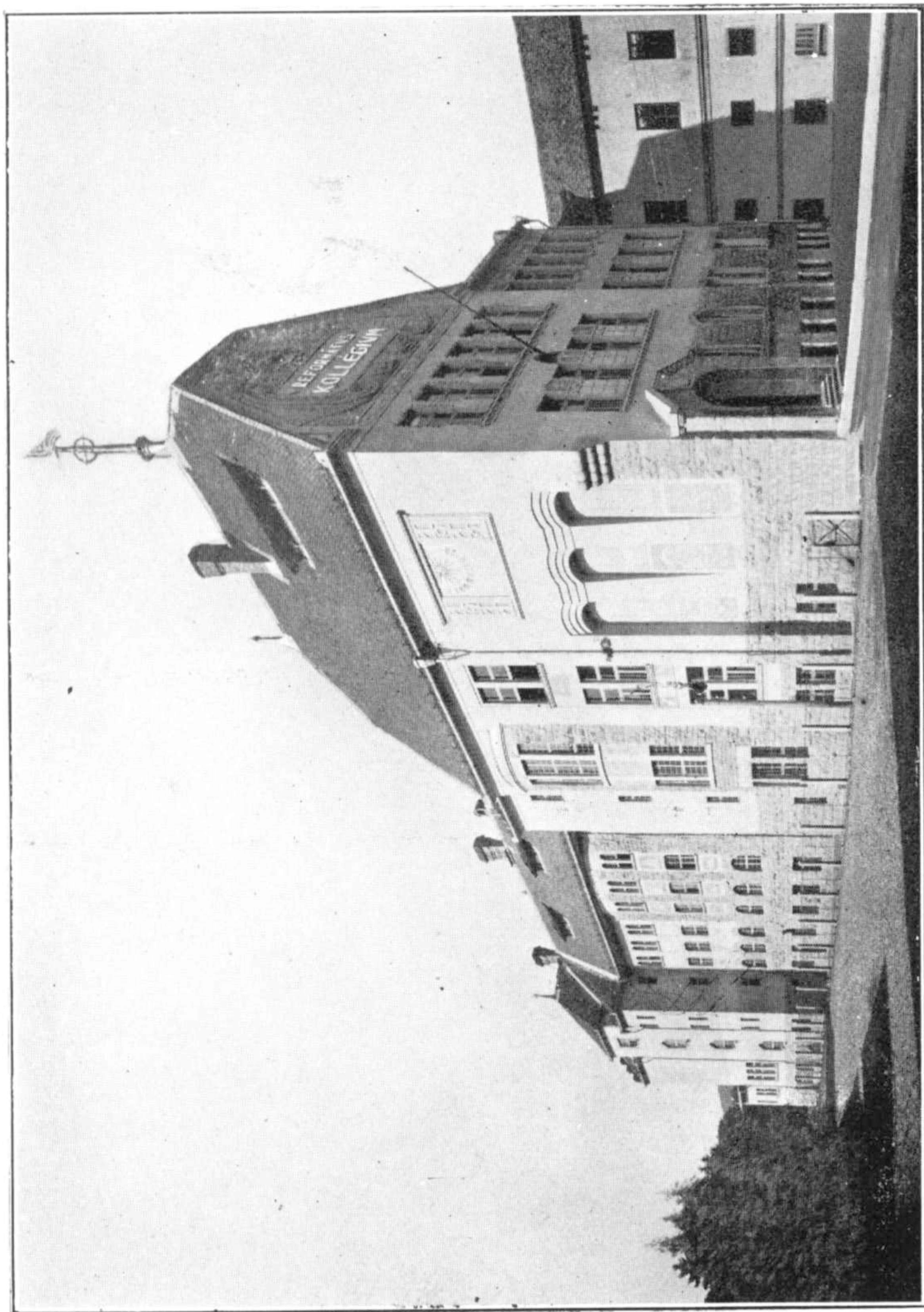
10. ábra. II. emeleti alaprajz.

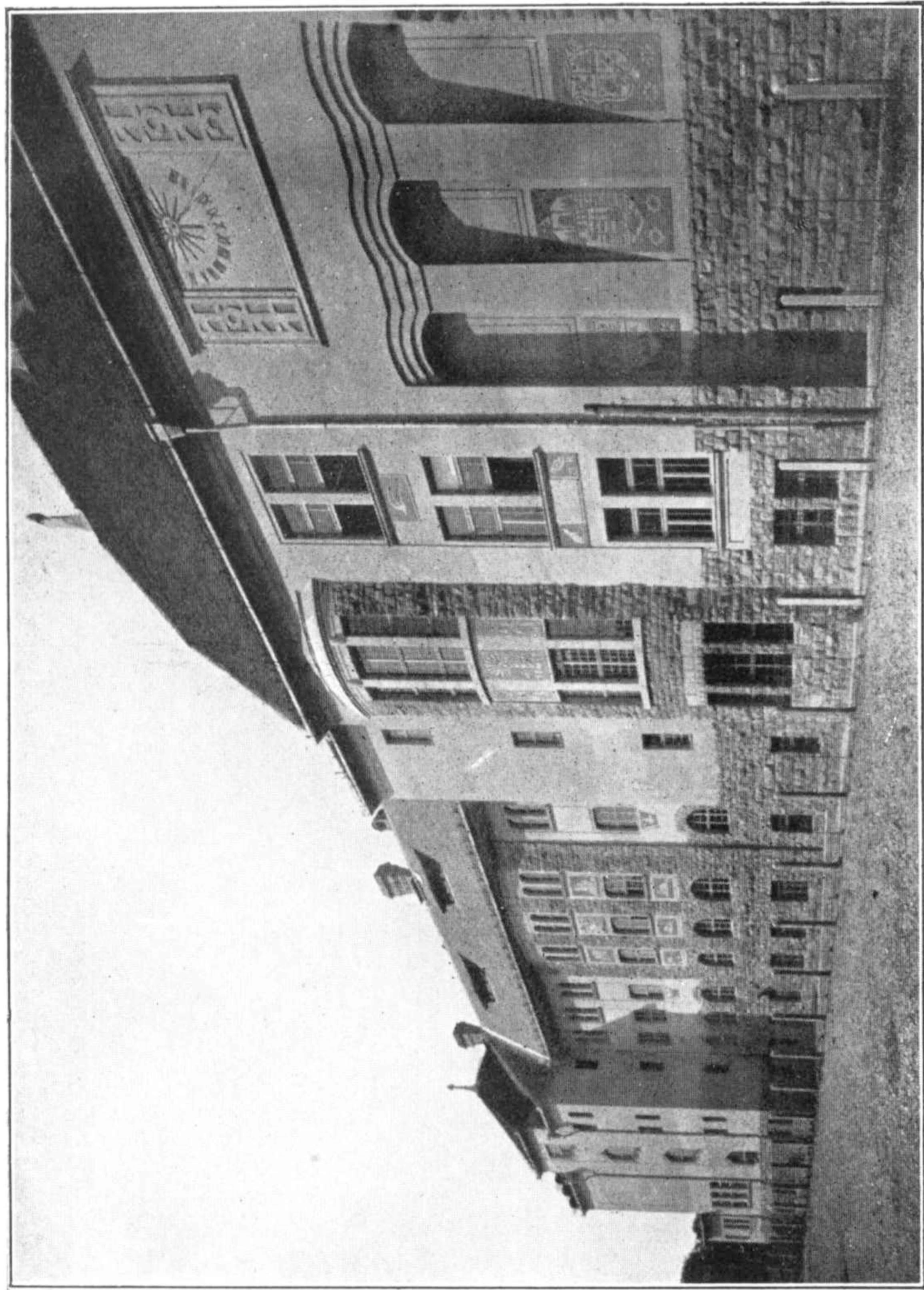
11. ábra. Keleti homlokzat.

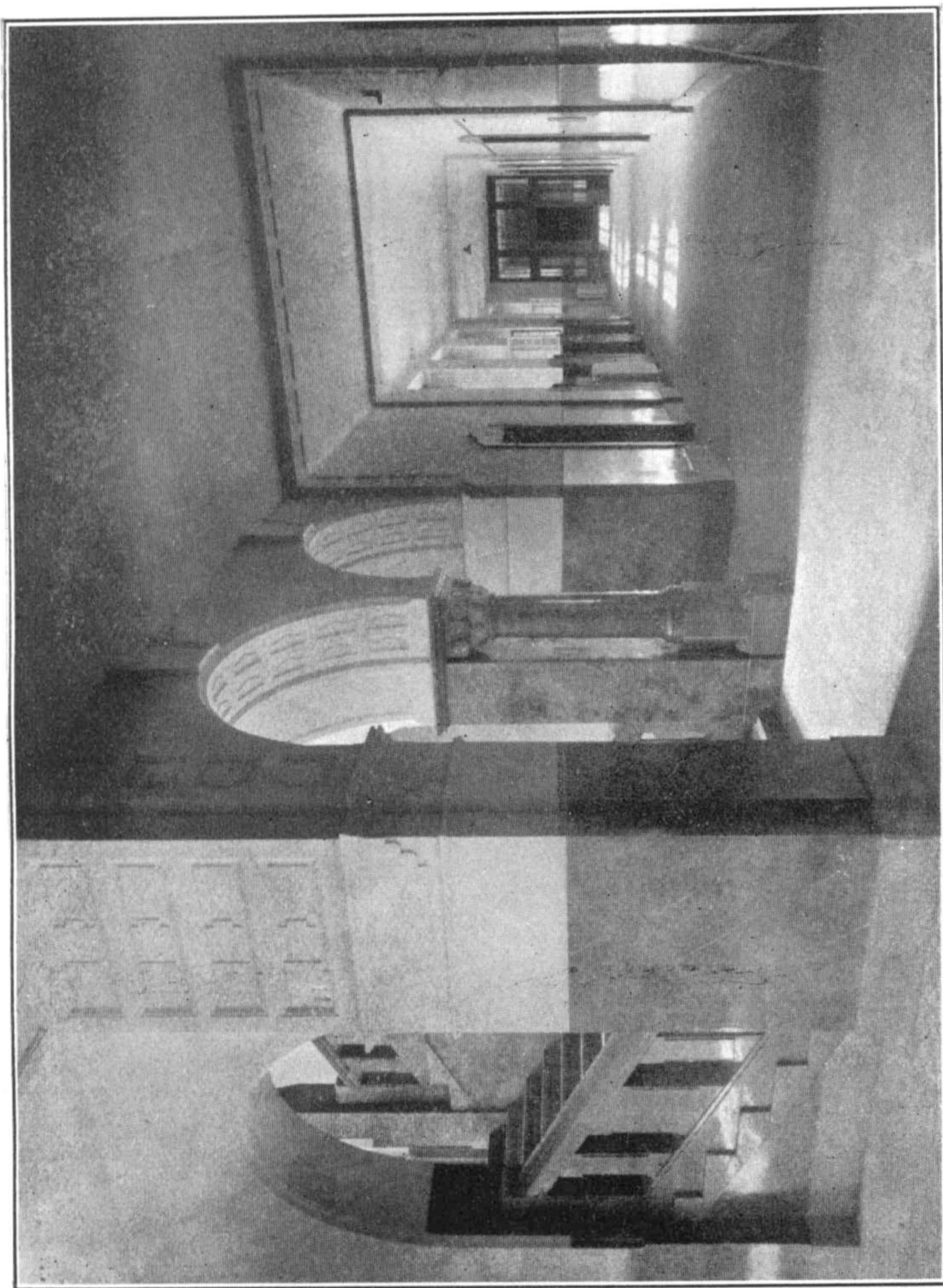
12. ábra. Nyugati homlokzat.

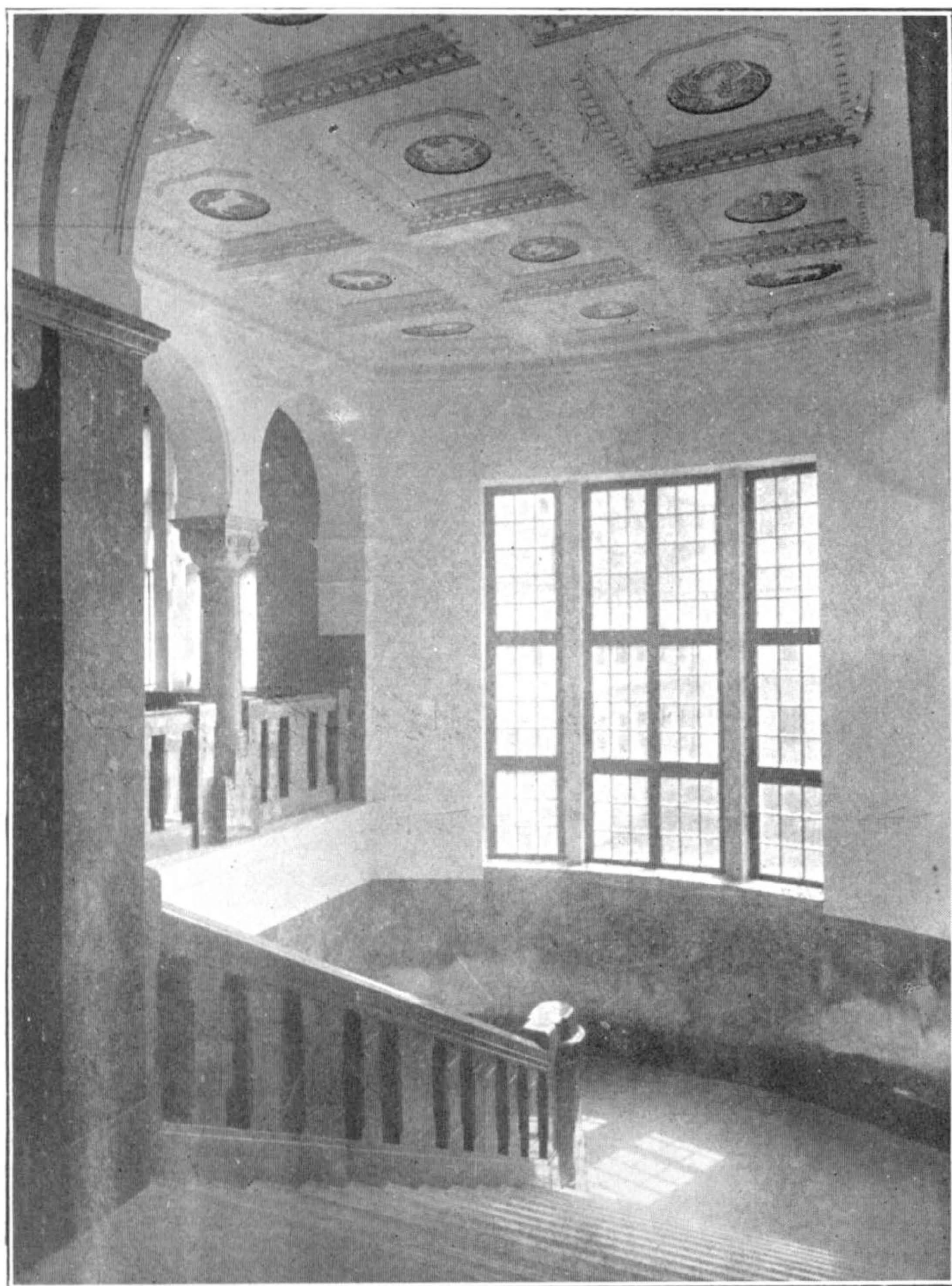
13. ábra. A kollégiumépület fényképfelvétel után.

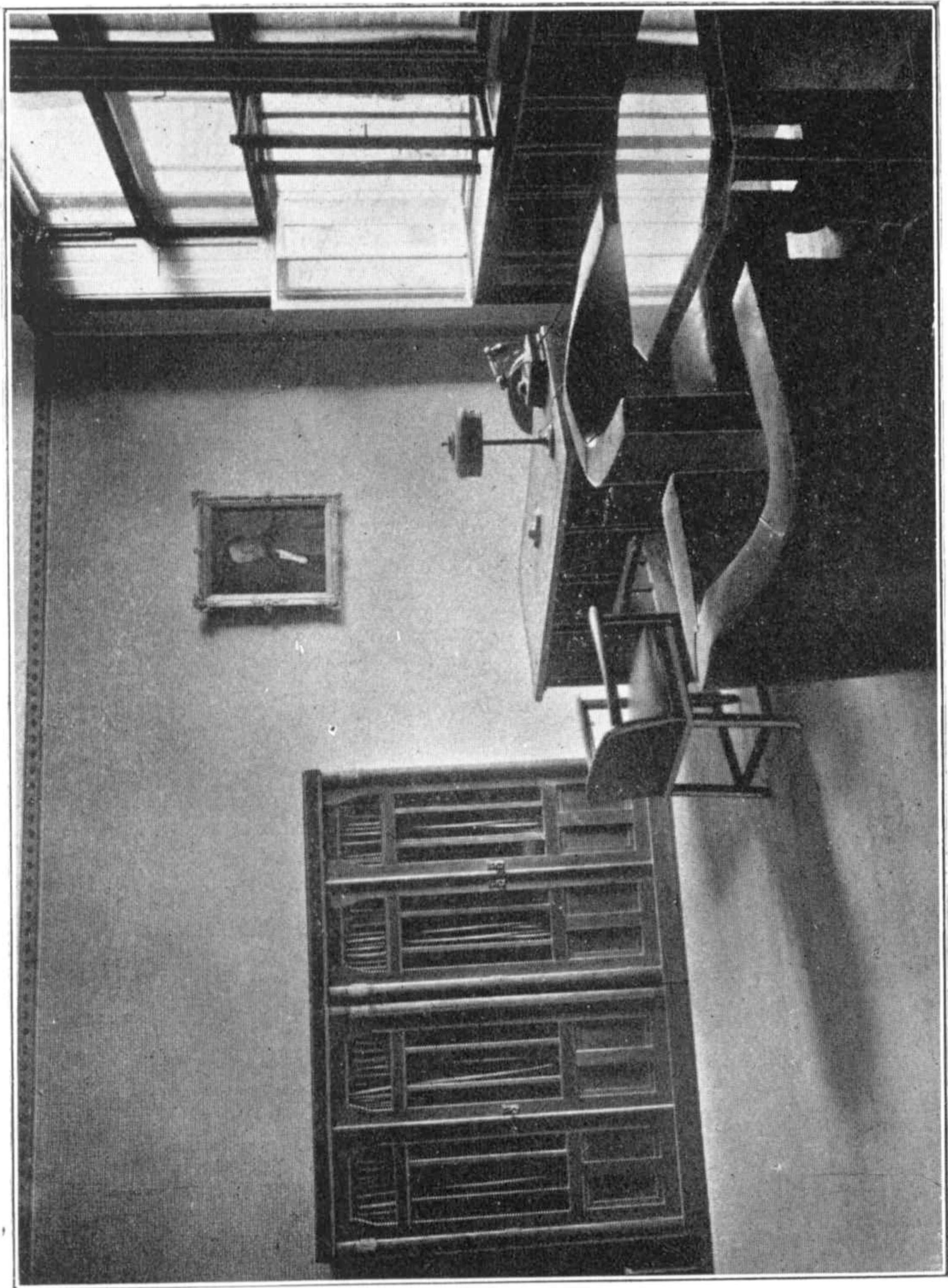
14. ábra. A kollegium keleti homlokzatának részlete.

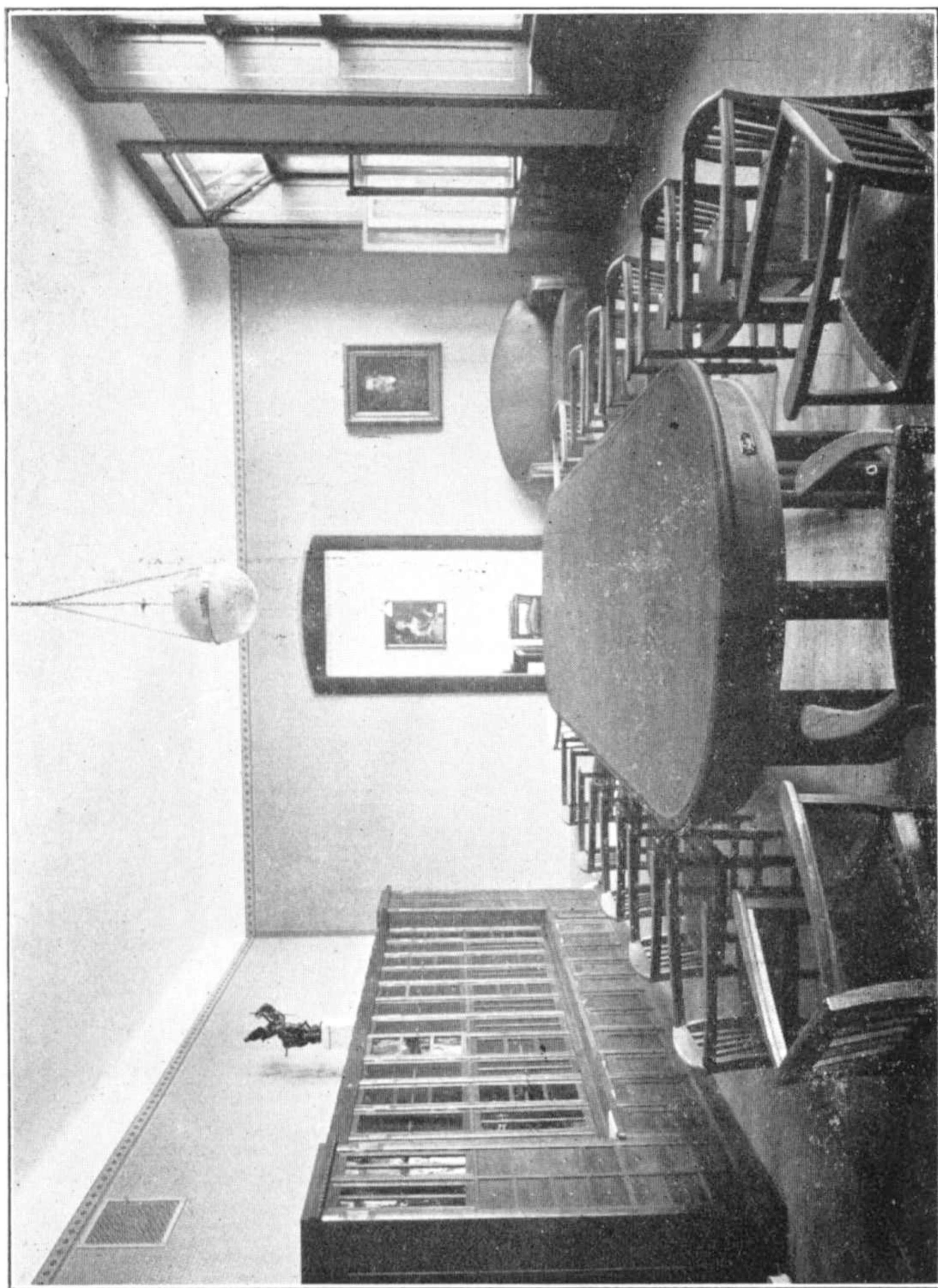
15. ábra. Főlépcsőház és folyosó földszinti részlete.

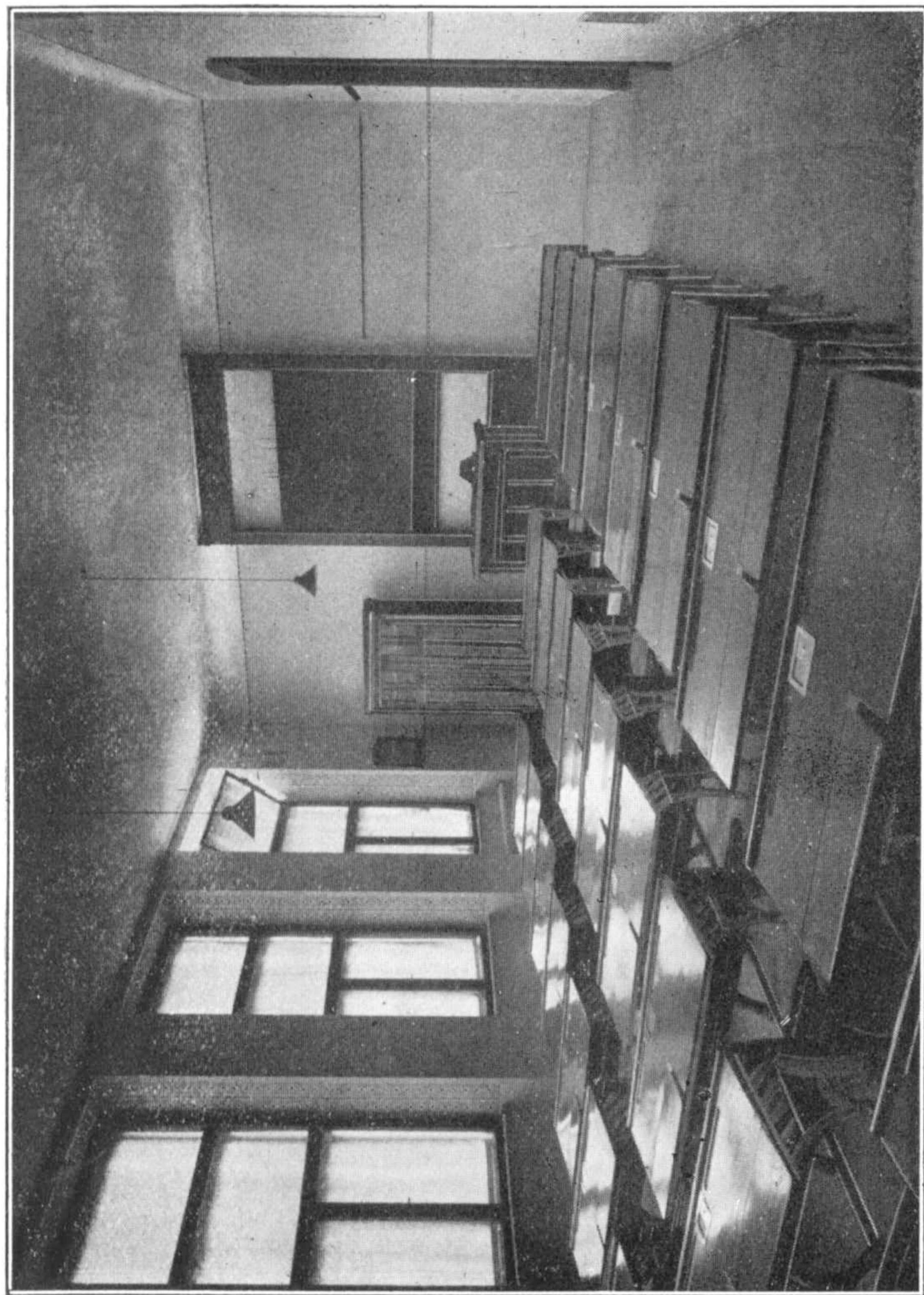
16. ábra. Főlépcső II. emeleti részlete.

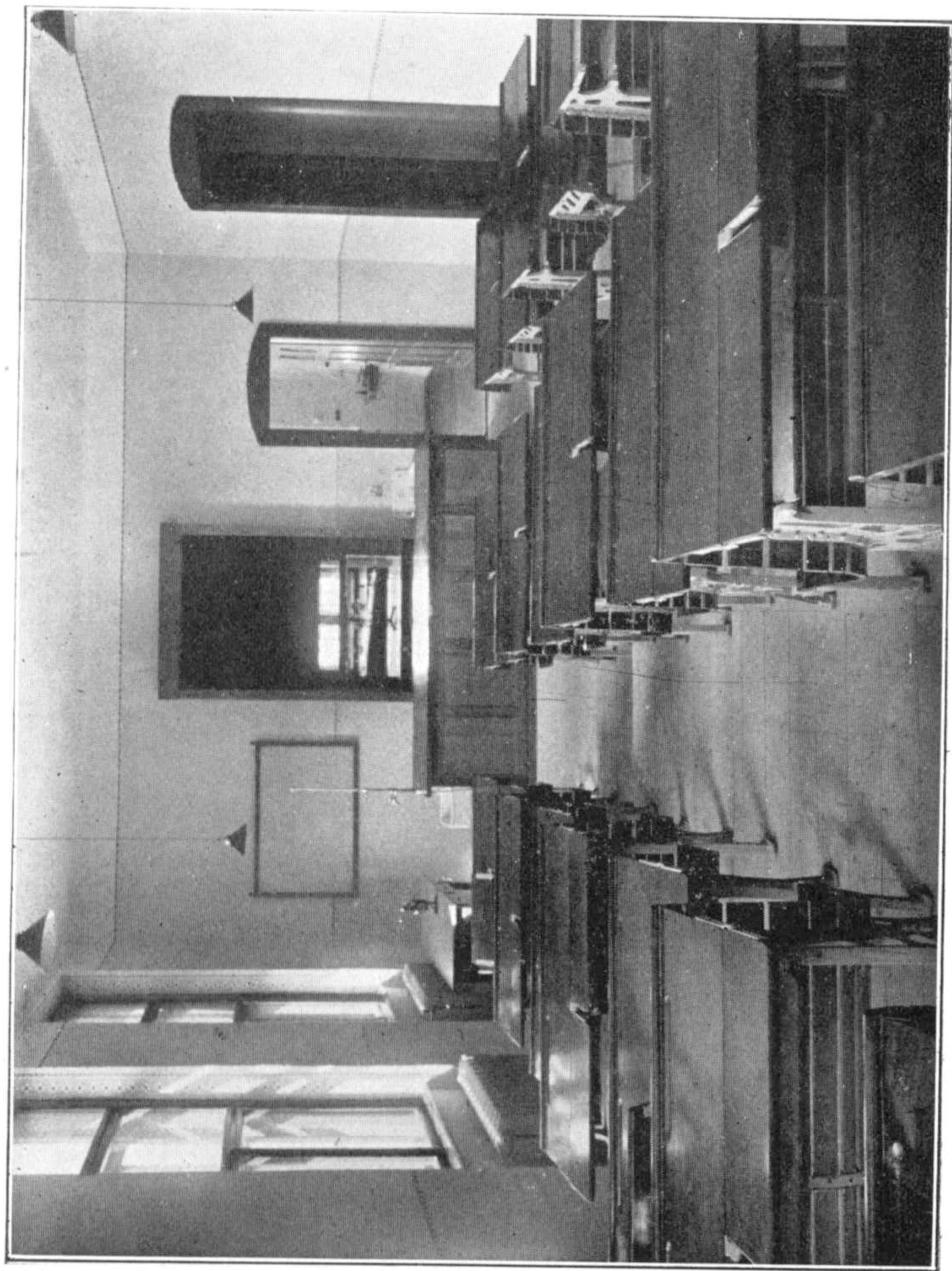
17. ábra. Igazgatói iroda.

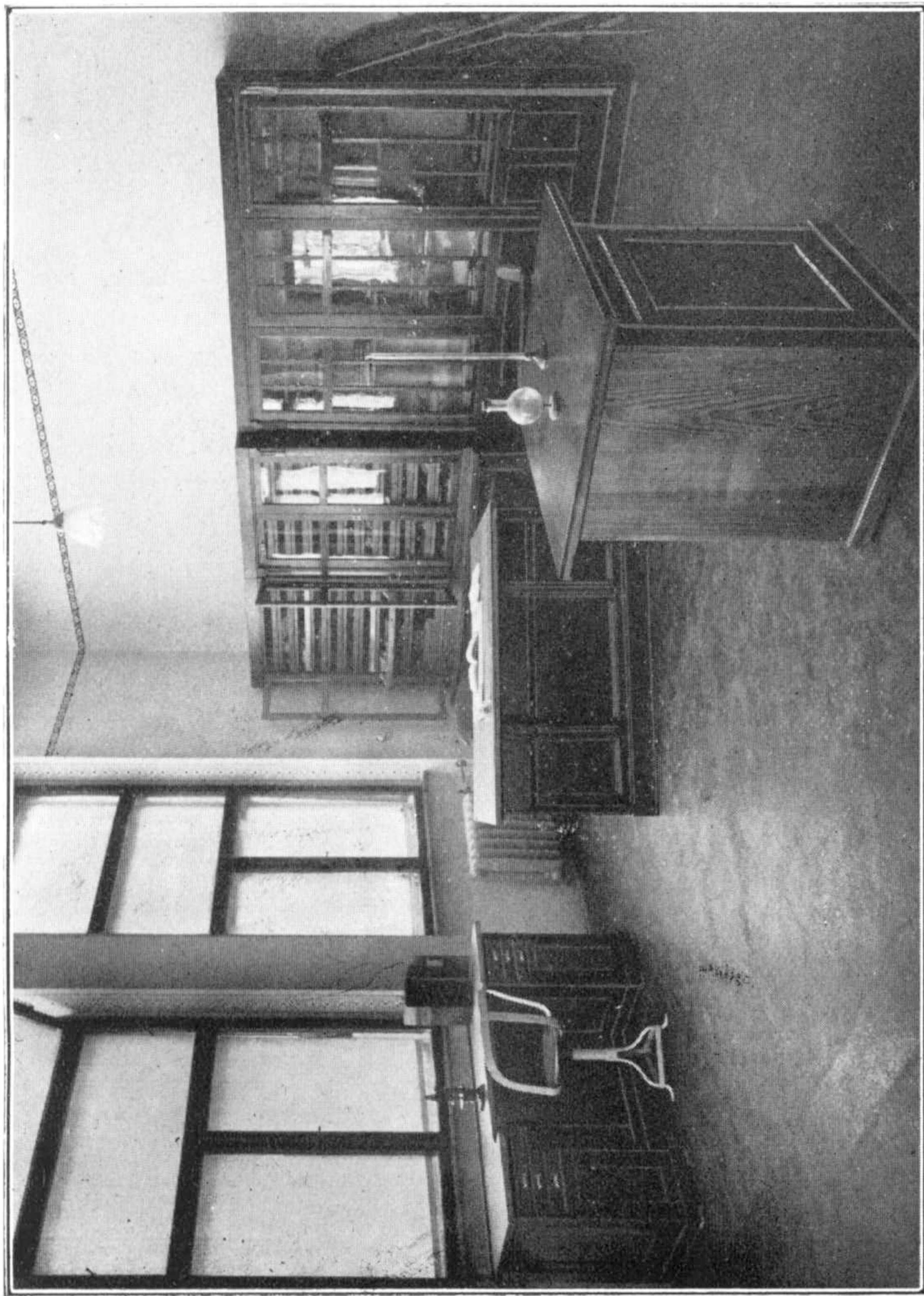
18. ábra. Tanári tanácskozó.

19. ábra. Osztályterem.

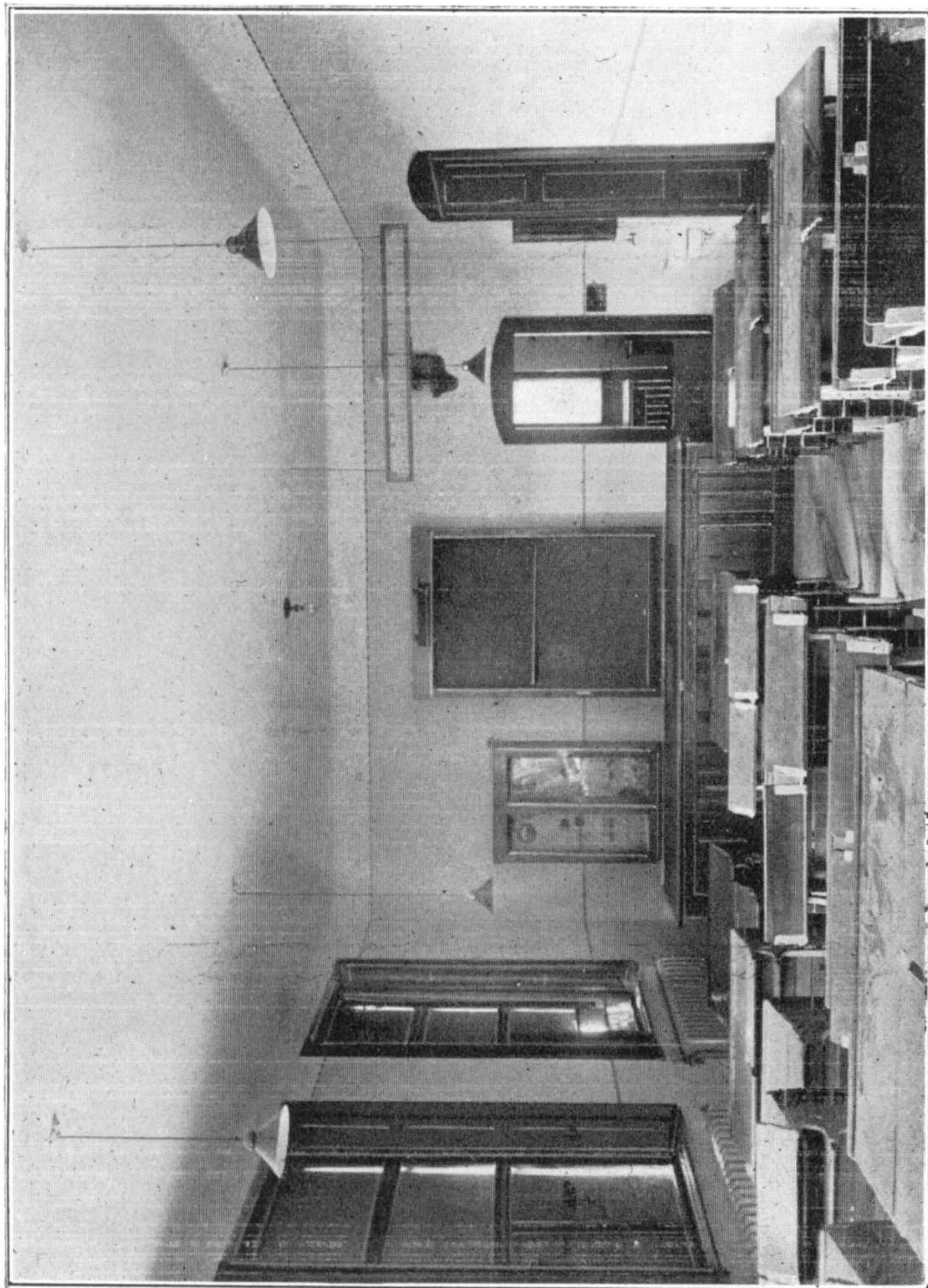
20. ábra. Természetráji előadó,

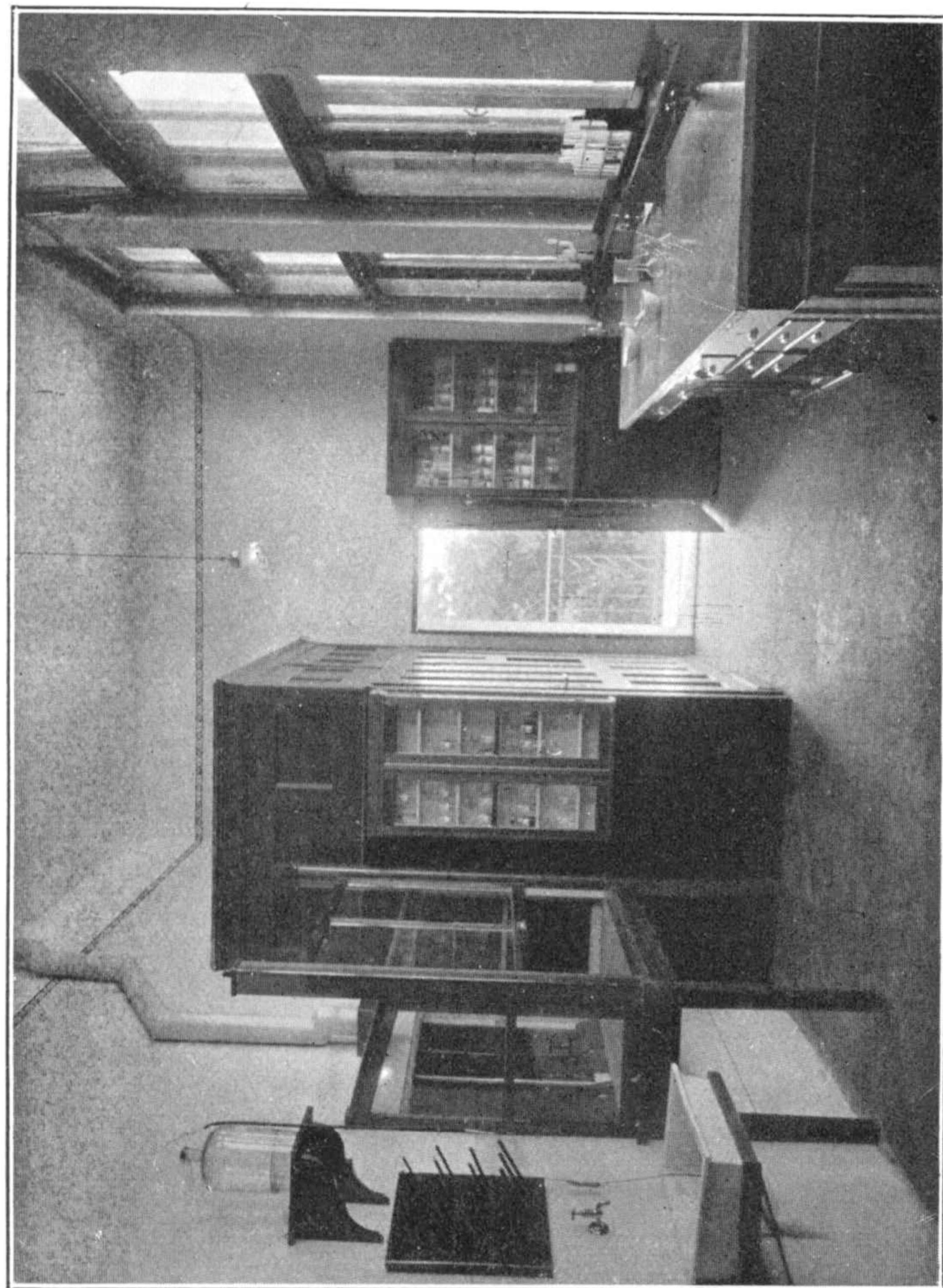
21. ábra. Természettajzi dolgozó.

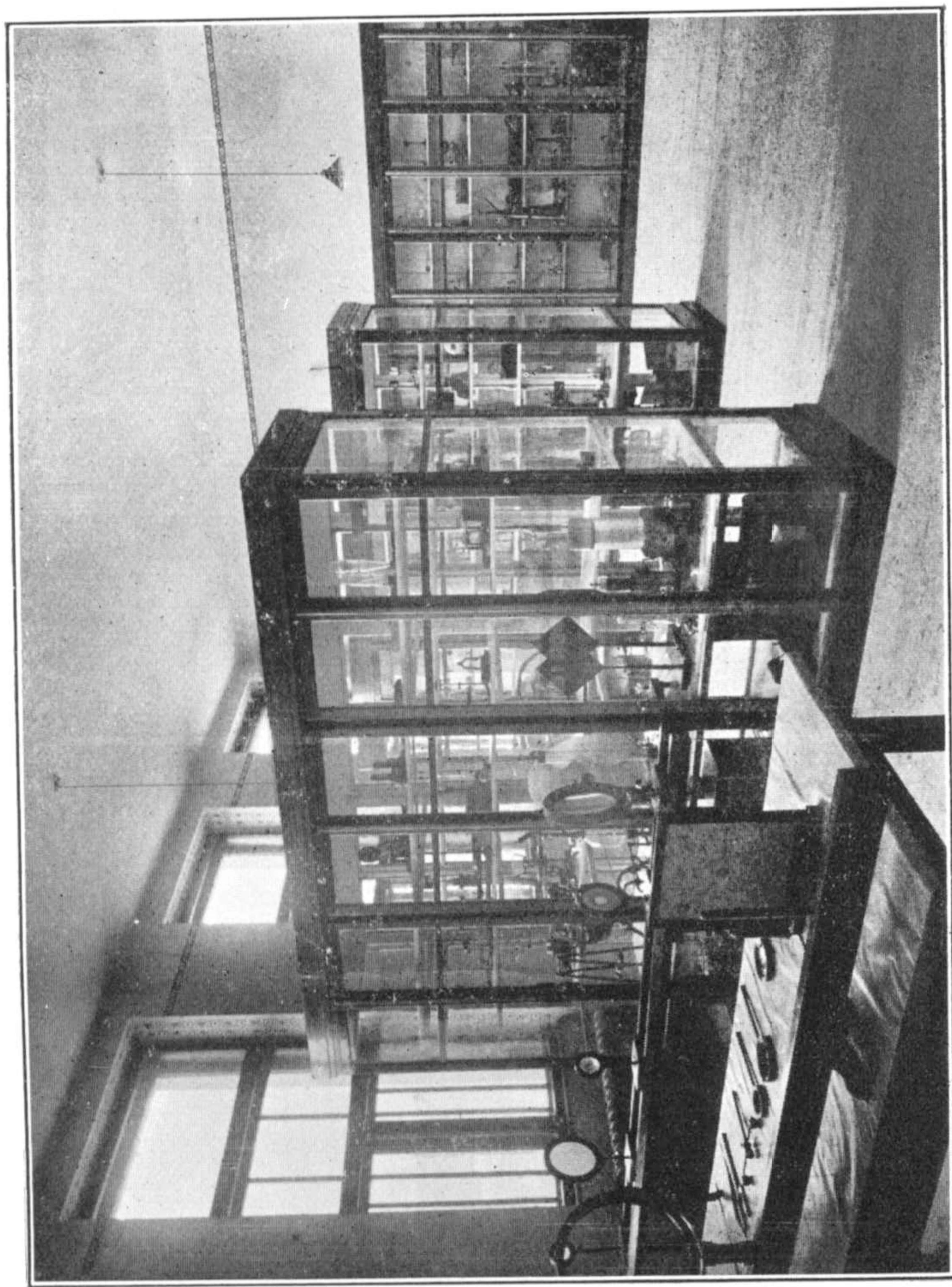
22. ábra. Természettajzi szertár.

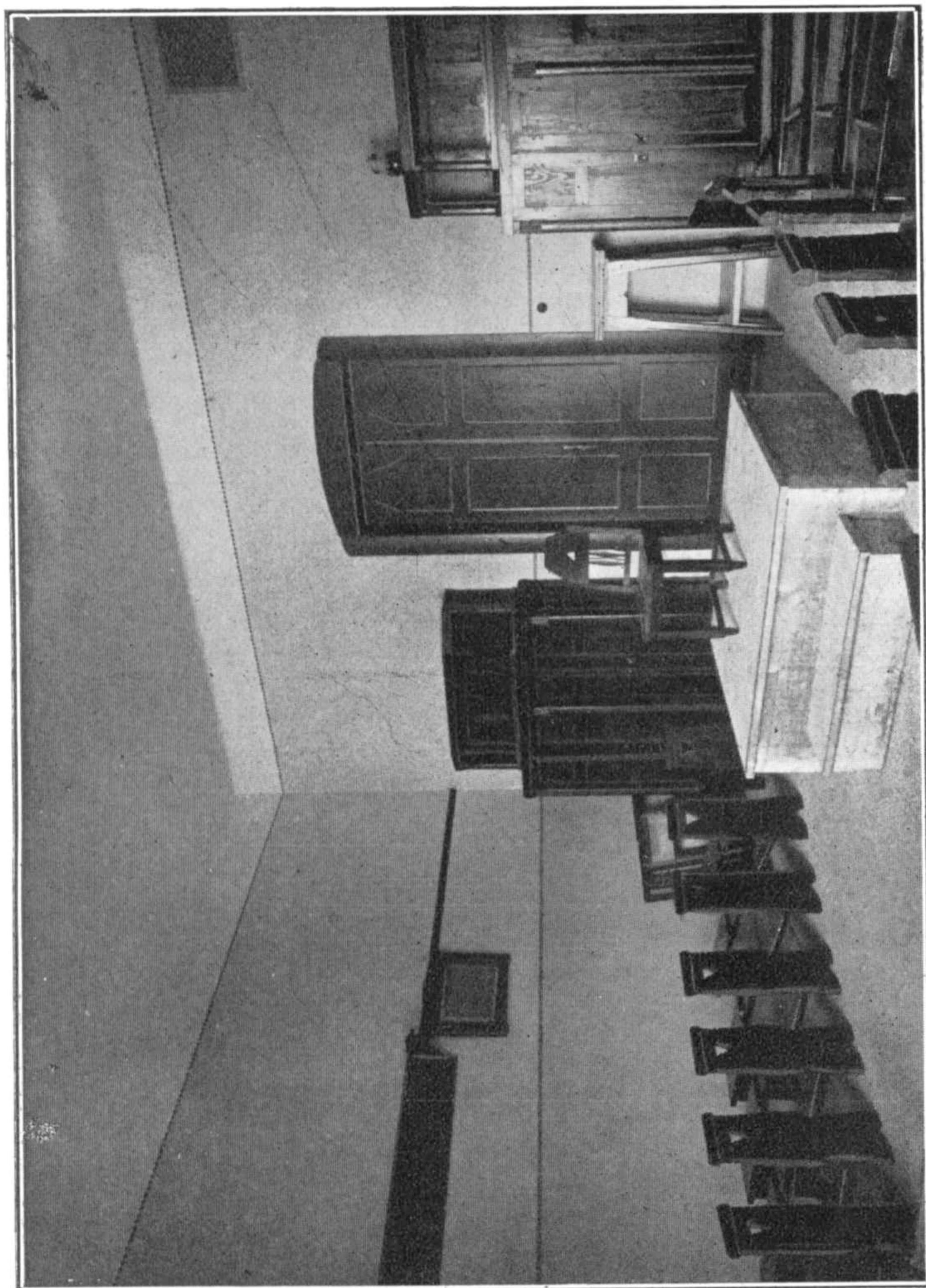
23. ábra. Fizikai előadó.

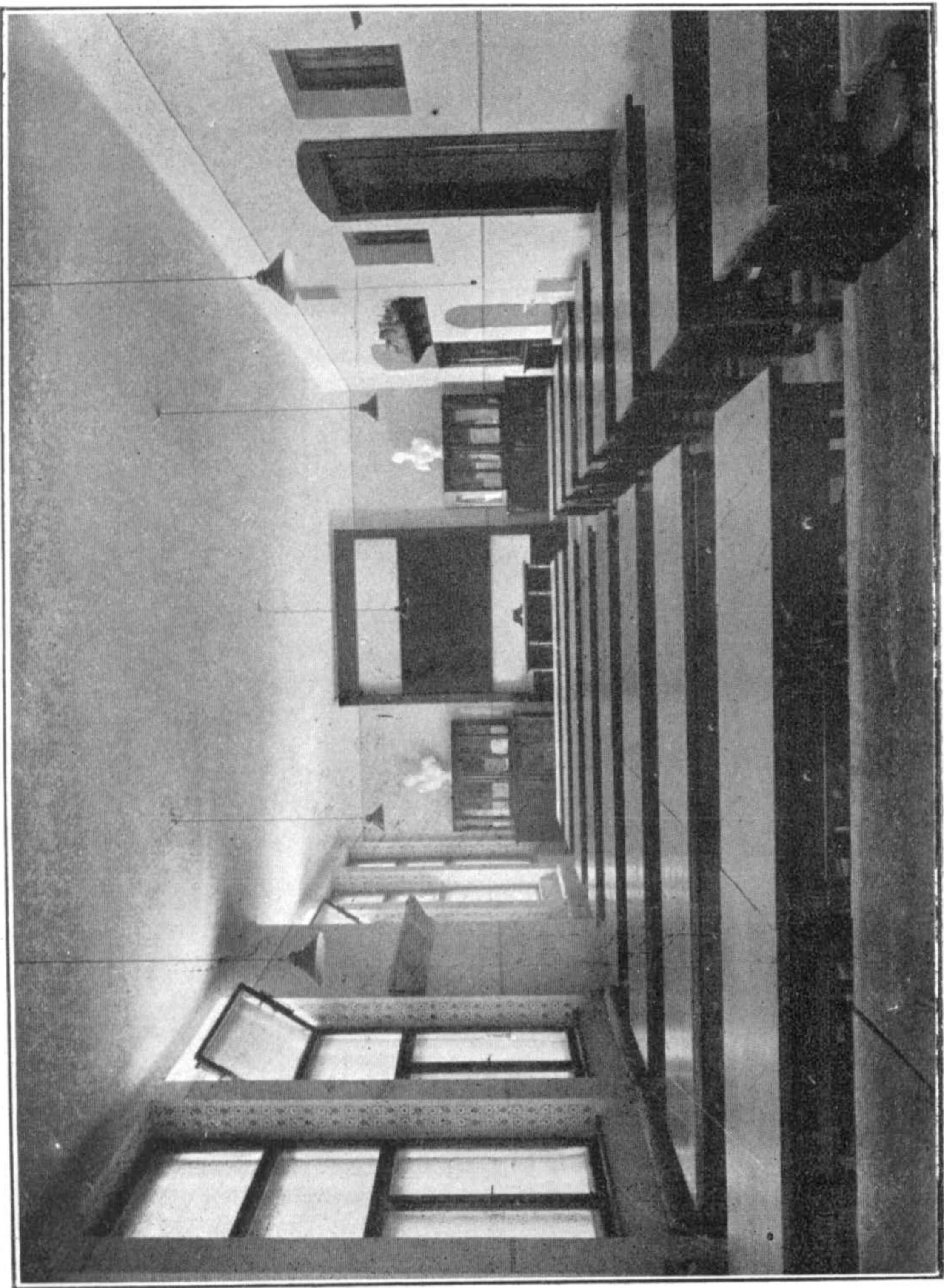
24. ábra. Vegytani és fizikai előkészítő.

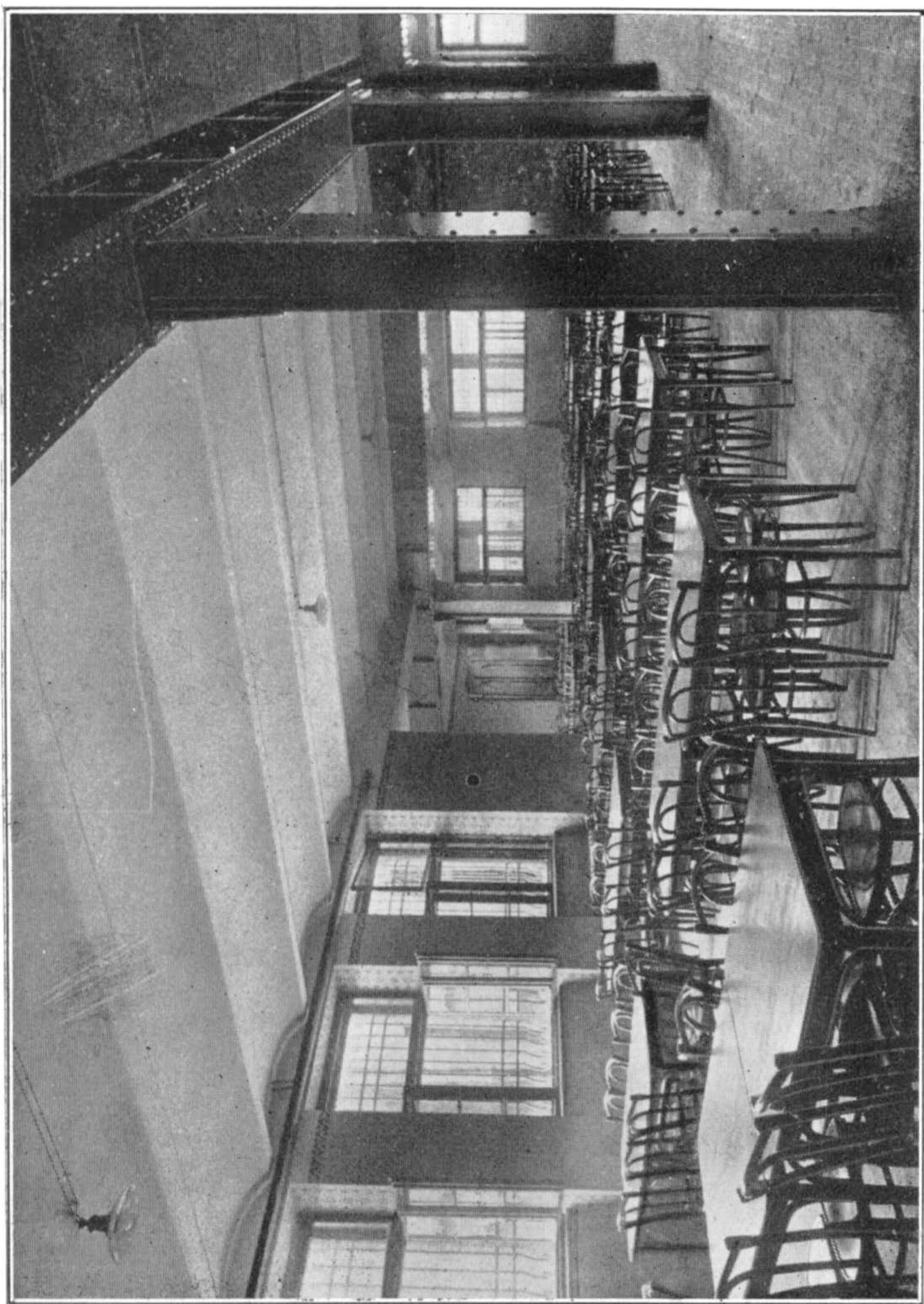
25. ábra. Fizikai szertár.

26. ábra. Szabadkőzi rajzterem.

27. ábra. Mértani rajzterem.

28. ábra. Étterem.

143734

„ „ Kiadja „ „
a székelyudvarhelyi
református kollegium

3